

УДК 339.972

Вінська О.Й.

кандидат економічних наук,

доцент кафедри європейської інтеграції

Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

ОСОБЛИВОСТІ СЕРЕДЗЕМНОМОРСЬКОЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ МОДЕЛІ: КЕЙС ІТАЛІЇ

Стаття присвячена дослідженню особливостей соціально-економічних моделей, які функціонують в ЄС. Виокремлено спільні та відмінні характеристики, які притаманні соціально-економічним моделям країн-членів Європейського Союзу. На основі аналізу макроекономічних показників розвитку та відповідних позицій в міжнародних рейтингах виокремлено основні системні проблеми, що гальмують розвиток Італії.

Ключові слова: соціально-економічна модель, Італія, глобальна конкурентоспроможність, інвестиційна привабливість, регіональні диспропорції, ринок праці.

Винская О.И. ОСОБЕННОСТИ СРЕДИЗЕМНОМОРСКОЙ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ МОДЕЛИ: КЕЙС ИТАЛИИ

Статья посвящена исследованию особенностей социально-экономических моделей, которые функционируют в ЕС. Выделены общие и отличительные характеристики, которые присущи социально-экономическим моделям стран-членов Европейского Союза. На основе анализа макроекономических показателей развития и соответствующих позиций в международных рейтингах выделены основные системные проблемы, которые тормозят развитие Италии.

Ключевые слова: социально-экономическая модель, Италия, глобальная конкурентоспособность, инвестиционная привлекательность, региональные диспропорции, рынок труда.

Vinska O.Y. PECULIARITIES OF MEDITERRANEAN SOCIAL-ECONOMIC MODEL: CASE OF ITALY

The article deals with the research of the features of social-economic models functioning in the EU. The similarities and peculiarities that are inherent to the various social-economic models of the European Union member-states are pointed out. Based on the analysis of macroeconomic indicators and the corresponding position in international rankings, the author singles out the systemic problems that hinder the development of Italy.

Keywords: social-economic model, Italy, global competitiveness, investment attractiveness, regional disparities, labor market.

Постановка проблеми. Сучасний рівень світового технологічного розвитку та зростання дестабілізуючого впливу великих корпорацій, ринкові важелі не здатні ефективно регулювати економіку. Саме тому, за умов інноваційного поступу країн-лідерів, ефективна організуюча роль держави стає запорукою сталого функціонування національних економічних систем. Більше того, сучасна постіндустріальна цивілізаційна стадія розвитку суспільства характеризується також зростанням значущості соціально-гуманітарної складової, що посилює і трансформує функції уряду. Відповідно, уряд має перерозподіляти доходи через податкову систему, стимулювати попит та щедро фінансувати фундаментальні наукові дослідження, освіту та безперервне підвищення кваліфікації громадян. Тим не менше, держава також має підтримувати середовище, яке є сприятливим для розвитку підприємницької ініціативи індивідів. Зважаючи на вищезазначене, формування ефективної соціально-економічної моделі стає запорукою успішного функціонування держави, що обумовлює особливу актуальність обраної теми.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження основних характеристик соціально-економічних моделей в ЄС знайшло своє відображення у працях Е. Манолеску [2] та А. Сапіра [1]. У свою чергу А. Авілова [3] та Т. Зонова [4] присвятили свої дослідження політичному та економічному позиціонуванню Італії у світі, а В. Вдовченко [5; 6] зосередила увагу на визначенні позиції Італії в ЄС у контексті реалізації національних інтересів в умовах європейської інтеграції.

Постановка завдання. Разом з тим, сучасний нестабільний стан держав середземноморської соціально-економічної моделі потребує подальшого детального вивчення особливостей розвитку Італії, як найбільш впливового її представника. Метою статті є

дослідження особливостей, притаманних середземноморській соціально-економічній моделі, які підживляють ефективність економіки Італії в умовах глобальної нестабільності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Європейський Союз є конкурентоспроможним об'єднанням 28 держав, які пройшли довгий та складний інтеграційний шлях, долаючи міжкрайові суперечності та націоналістичні прояви. Незважаючи на те, що країни-члени ЄС є досить різноманітними, для них характерними є спільні цінності, закріплені у Загальних положеннях Договору про Європейський Союз, а саме: повага до людської гідності та громадянських прав, свобода, рівні можливості та недискримінація, соціальна справедливість тощо [7]. Саме тому, для всіх учасників ЄС характерним є значний вплив держави на процеси в економіці та суспільному житті. Цей вплив поширюється на виробництво, зайнятість, продуктивність, зростання та конкурентоспроможність, адже держава виступає посередником між ринком та індивідами, між працівниками та роботодавцями й, таким чином, гарантує суспільний добробут. Так, у Стратегії розвитку Європейського Союзу «Європа-2020» зазначено, що основною метою об'єднання є створення конкурентоспроможної, динамічної та соціально-орієнтованої економіки, яка базується на знаннях [8]. Відповідно, об'єднуючими для європейських соціально-економічних моделей є елементи, які у певній мірі притаманні усім з них, такі як:

– відповідальність суспільства (у вигляді держави) за добробут населення та захист громадян від бідності. Надання їм підтримки у разі хвороби, інвалідності, безробіття, старості. Заохочення та іноді безкоштовне надання освіти, охорони здоров'я, підтримки сім'ям через відповідні трансфери, а також забезпечення житлом. Навіть у Великобританії, яка має досить ліберальну модель, державні соціальні

видатки становлять близько 20% від ВВП, що більше від відповідного американського рівня у 16% [1];

– регулювання через інституціоналізацію трудових відносин, які базуються на соціальному діалозі, трудовому законодавстві та колективних договорах. Бізнес-середовище є регульованим та визначається соціальними партнерами (на рівні галузі та мікро-рівні). Окрім того, наявне адміністративне та економічне регулювання продуктових ринків;

– перерозподіл доходів між різними суспільними групами протягом всього їх життя через трансфери, фінансову підтримку та соціальні послуги. А також, згладжування різниці у доходах шляхом перерозподілу фінансових трансферів, оподаткування та податків на майно [2, с. 174].

Тим не менше, на сучасному етапі функціонування, Європейському Союзу не вдалося сформувати єдину соціально-економічну модель, яка зумовила переважно неоднорідним історично-культурним підґрунтям та різницею у менталітеті населення країн-членів. Так, А. Сапір виділяє чотири основні соціально-економічні моделі, які реалізуються в державах ЄС, а саме англосаксонську, континентальну, скандинавську та середземноморську з притаманними їм особливостями (табл. 1).

Варто зазначити, що в період загострення глобальної нестабільності найменш успішною виявилася саме середземноморська модель, країни якої опинилися у дуже скрутній соціально-економічній ситуації. Надмірний рівень зовнішнього державного боргу у Португалії, Італії, Греції та Іспанії, які отримали принизливе назвисько PIGS від міжнародних інвесторів, перевищив відповідний Маастрихтський критерій щодо фінансової дисципліни у 60% від ВВП, поставив їх на межу дефолту та підірвав довіру до стабільності всієї еврозони (рис. 1). Так, у Греції свого піку у 162% від ВВП від досяг у 2011 році і поступово знижується, натомість Португалії, Італії та Іспанії не вдається стримати його зростання.

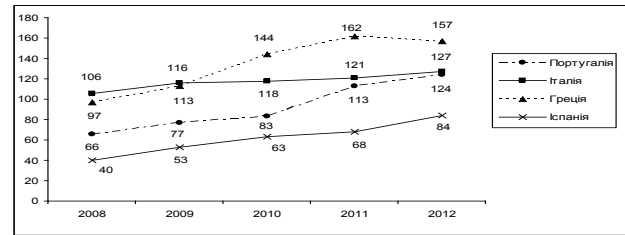

Рис. 1. Динаміка державного боргу в країнах середземноморської моделі, % від ВВП [10]

Суттєвою проблемою став і високий рівень безробіття в цих державах, особливо у Іспанії та Греції, де його показники у 2012 році перевищили 25% та 24% відповідно (рис. 2). Більше того, за даними Євростат у 2013 році, серед молоді безробіття сягнуло 62,5% у Греції, 56% в Іспанії, 41% у Португалії та 40% в Італії, що змусило європейців говорити про втрачене покоління та підрив перспектив сталого розвитку цих держав у майбутньому [11].

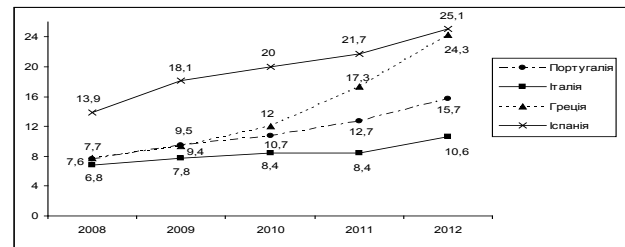

Рис. 2. Рівень безробіття в країнах середземноморської моделі, % [10]

Економічні проблеми Португалії та Греції, які разом за обсягом ВВП не перевищують 3,5% відповідного сумарного європейського показника, не здатні суттєво підірвати ЄС. Тим не менше негаразди в та-

Таблиця 1

Основні характеристики соціально-економічних моделей в ЄС

Назва моделі	Основні характеристики
Скандинавська (універсалізуюча) (Данія, Фінляндія, Швеція)	Високий рівень перерозподілу та соціального захисту; широкий перелік соціальних послуг високої якості та доступні для всього суспільства; низька залежність індивіда від ринку та його праці; висока допомога по безробіттю та охорона здоров'я, що фінансуються через систему податків; система оподаткування надзвичайно прогресивна та включає елементи оподаткування майна, в той час як податки на бізнес є досить низькими; сильний соціальний діалог та тісна співпраця соціальних партнерів з урядом; профспілки беруть участь у адмініструванні страхування у випадку безробіття та профпідготовки; активний ринок праці та високий рівень зайнятості; успішність у зменшенні статевої дискримінації на ринках праці.
Континентальна (корпоративістська) (Франція, Німеччина, Бельгія, Австрія, Люксембург, Нідерланди)	Зайнятість є основою для соціальних трансферів, допомога держави є на помірному рівні та залежить від доходу, переважно витрачається на страховки, виплати по безробіттю та пенсії; трансфери фінансуються через внески працівників та працедавців; менший перерозподіл у порівнянні з скандинавською моделлю (податкова система містить регресивні елементи – низький дохід та високий, оподаткування споживання); важлива роль соціальних партнерів у промислових відносинах, зарплатні переговори є централізованими; інституції соціального діалогу та частини економічної регуляторної структури несуть відбиток корпоративної системи.
Англосаксонська (ліберальна) (Сполучене Королівство, Ірландія)	Високий рівень відповідальності індивідів, ринок праці, амбітна конкурентна політика; соціальні трансфери менші ніж в інших моделях, більш цілеспрямовані, спрямовані на групу з найнижчими доходами; держава заохочує ринкових гравців надавати послуги та залишає вибір для споживачів щодо державних та приватних постачальників; приватні страхові та накопичувальні схеми підтримуються державними політиками (податкові кредити, податкові канікули); трудові відносини є децентралізованими та переговори відбуваються на рівні фірм; слабкі профспілки та значна диференціація зарплат з великою часткою зайнятих на низькооплачуваних роботах.
Середземноморська (сімейно-орієнтована) (Іспанія, Італія, Португалія, Греція)	Низький рівень державних соціальних видатків у порівнянні з попередніми моделями, які переважно спрямовані на пенсії зі значною сегментацією платежів; соціальна система передбачає захист зайнятості та механізми раннього виходу на пенсію для вилучення певної частини осіб з ринку праці; низький рівень соціальних видатків частково балансується сильною підтримуючою роллю сімейних зв'язків, тому сім'ї грають велику роль у забезпеченні домівки та грошової підтримки; патерналістське суспільство та існування значної гендерної нерівності; профспілки та представники роботодавців є важливими учасниками у централізованому процесі переговорів щодо зарплат та умов праці; рівень зайнятості, особливо для жінок та молоді є досить низьким.

Джерело: [1; 2; 9]

ких країнах, як Іспанія та Італія, які за економічним потенціалом входять у п'ятірку європейських держав, значно впливають на розвиток інтеграційного утворення. Відповідно, для поглибленого аналізу причин нестабільності середземноморської соціально-економічної моделі варто зосередитися на Італії. Саме ця держава заслуговує на особливу увагу, як яскрава представниця вищезазначеної моделі, яка також стояла у витоків європейської інтеграції та, за рівнем економічної потужності – сумарним ВВП близько 2 трлн. дол., що становить більше 12% від європейського, входить в авангардну четвірку ЄС.

За даними МВФ Італія входить у п'ятірку країн з найнижчим рівнем зростання ВВП у світі впродовж 2003–2013 років, що викликано рядом внутрішніх причин [12]. Так, серед основних системних проблем, які негативно впливають на розвиток економіки Італії можна виділити наступні:

- суттєві регіональні диспропорції, які визначають розподіл Південь-Північ в економіці країни. Так, у північній частині держави сконцентрована велика кількість промислових підприємств, у той час на півдні переважно розвинуті сільське господарство та туризм. У 2010 році в структурі ВВП внески північних регіонів становили понад 54,1%, у той час, як на центральні та південні регіони припадало 21% та 24,8% відповідно [13];

- асиметричність державних соціальних видатків, з яких майже 60% спрямовується на пенсійні виплати, що становить 15% ВВП і являється найвищим показником серед країн ОЕСР [14; 15]. В той же час на освіту спрямовується менше 4,5%, а на НДДКР лише 1,25% від ВВП [16]. Більше того, враховуючи прогресуюче старіння нації, частка осіб віком понад 65 років складає майже 21% в структурі населення, а коефіцієнт народжуваності лише 1,41 дитини на жінку, ця демографічна криза лише посилиться [10];

- зарегульованість ринку праці, за ефективністю якого Італія займає лише 137 місце у світі згідно рейтингу Глобальної конкурентоспроможності [17]. Ринок праці країни наразі має двоїсту структуру. Згідно закону Бьяджі, який мав на меті пом'якшити регулювання ринку праці, для молодих працівників були запроваджені короткострокові контракти, які практично перетворили їх у вічних стажерів з низькою оплатою праці. Саме тому, покоління італійців народжених у 80-ті рр. отримало назву «генерації 1000 євро». У той же час для працівників 50–60 років діють довгострокові робочі контракти, які практично унеможливають їх звільнення. Відтак, середній вік директора банківського відділення складає 69 років, судді – 65 років, професора університету – 63 роки. Засилля осіб похилого віку відбувається у всіх сферах життєдіяльності, що ускладнює зміну покоління і дає підстави говорити про геронтократію, або владу старців, в Італії. Не маючи змоги задіяти свій талант у рідній країні понад 400 тис. освічених молодих італійців за останні 10 років виїхали закордон у пошуках кращих можливостей. Наразі безробіття серед молоді становить понад 40%, що провокує подальший «відтік мізків» й значно підриває сталий розвиток економіки країни в майбутньому [15; 18]. Окрім того, через значний рівень гендерної нерівності, менше 47% жінок залучені до ринку праці, що призводить до неповного використання потенціалу робочої сили працездатного віку [10];

- структура промислового сектора, яка представлена кластерами компаній дрібного та середнього розміру, які знаходяться близько географічно та виконують специфічні фази виробництва однієї галузі. На

малі підприємства припадає 95% усіх підприємств, на яких зайнято близько 50% всієї робочої сили [13]. Це пов'язано з особливостями бюрократичного апарату країни, за ефективністю якого Італії займає лише 102 місце в світі [17], а також із надмірним регулюванням розвитку бізнесу, через яке багато компаній відмовляються від збільшення свого розміру. Окрім того, корпоративні податки є досить високими і досягають 54%, у той час як для малих компаній існують податкові переваги та спрощене трудове законодавство. Слід зазначити, що у 80-ті рр. ці промислові кластери були досить успішними. Так, кластери керамічної плитки в Сассуоло, шовку в Комо, шкіри у Флоренції та пакувальних машин у Болонні стали займати лідерські позиції на світових ринках [19]. Тим не менше, у кризовий період саме малі компанії постраждали найбільше, що було викликано негараздами у великих компаніях, підрядниками яких вони виступали, а також нестачею ресурсів для реорганізації через неспроможність їх отримати через банківські кредити, або механізми фінансового ринку [13]. Фінансовий ринок Італії є недостатньо розвинутим, що відкидає країну на 124 місце в світі, фінансові послуги є досить дорогими, а за доступом до банківських кредитів та венчурного фінансування країна перебуває на рівні країн, що розвиваються і займає 145 та 138 позиції відповідно [17];

- низька інвестиційна привабливість країни. Так, впродовж 2006–2011 рр. приплив прямих іноземних інвестицій в Італію був на рівні менше 134 млрд дол., що становило лише 3,6% від сумарного показника по ЄС. У той же час, обсяг прямих зарубіжних інвестицій становив понад 308 млрд дол. [20]. Вищезазначене свідчить про те, що Італія не здатна створити достатньо привабливий інвестиційний клімат у порівнянні з іншими країнами-членами ЄС. Це пов'язано з високим податковим тягарем, який досягає 65,8% прибутку і на провадження якого затрачується 269 годин на рік, що вище середніх показників країн ОЕСР, які перебувають на рівні 41,3 та 175 відповідно. Відчутні складнощі є також у отриманні необхідних дозволів для підприємницької діяльності й будівництва, а також у впровадженні контрактів [21]. Окрім того, такі фактори, як низька продуктивність праці, високий рівень корупції та організованої злочинності також відлякують потенційних інвесторів.

Наразі до влади в Італії прийшов молодий 39 річний політик Матео Ренці, який планує підірвати монополію геронтократії в країні. Палко заявивши у своїй промові, що старе покоління варто викинути на звалище, він оточує себе молодими та амбітними професіоналами та слідує принципу гендерної рівності. Так, середній вік новопризначеного уряду складає 47 років, а половина його членів є жінками. Серед основних напрямів змін в економіці Італії, які він прагне здійснити, варто виокремити такі, як: виплата урядової заборгованості приватним фірмам через механізми державних інвестицій та позикового фонду; підтримка малого та середнього бізнесу, які потерпають від нестачі кредитних коштів; зменшення податків на доходи та робочу силу; перегляд правової системи задля спрощення умов ведення бізнесу в країні [22]. Успішне впровадження реформ такого порядку дійсно здатне підвищити конкурентоспроможність країни.

Висновки з проведеного дослідження. З вищезазначеного можна зробити висновки, що країни-члени ЄС у процесі інтеграції досягли суттєвого рівня конвергенції своїх економік. Тим не менше, через історичні

та культурні особливості держав, створити єдину соціально-економічну модель на теренах ЄС поки що не вдається. Існування чотирьох соціально-економічних моделей в ЄС – скандинавської, континентальної, англосаксонської та середземноморської – свідчить про те, що кожна країна-член здатна зберегти особливості свого шляху розвитку, якщо вони не суперечать основним спільним цінностям, закріпленим в установчому договорі. Більше того, науковці мають змогу оцінити ефективність цих моделей в кризових умовах та визначити, що середземноморська модель є найменш конкурентоспроможною з них.

Італія є однією з країн-засновниць Європейського Союзу, яка стояла у витоків європейської інтеграції та, за економічною потужністю, належить до авангардної четвірки ЄС. Тим не менше, її приналежність до неефективної середземноморської соціально-економічної моделі з притаманними їй вадами значно гальмує розвиток країни. Зарегульованість ринку праці, неефективні інституції, нерозвинутий фінансовий ринок стримують розвиток країни та сповільнюють її економічне зростання. Тим не менше, вплив європейських регулятивних механізмів та зобов'язання, взяті у рамках новоствореного Фіскального пакту, стимулюють необхідні реформи в країні. Зміна трьох прем'єр-міністрів за короткий період часу свідчить про відсутність політичного консенсусу в Італії. Тим не менше, ліберальні реформи у напрямі дерегуляції ринку праці є невідворотними для Італії і мають надати поштовх розвитку держави та забезпечити її успішний поступ, як одного з локомотивів ЄС.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

- Sapir A. Globalization and the reform of European social models / A. Sapir // *JCMS* 2006. – Volume 44. – Number 2. – P. 369-90.
- Manolescu E. Socio-economic models during the period of crisis / E. Manolescu // *Theoretical and applied economics*. Volume XVIII (2011). – № 9(562). – P. 173-180.
- Авилова А. В. Своеобразие южноевропейского пути развития / А.В. Авилова // *Международная экономика и международные отношения*. – 2001. – № 5. – С. 77.
- Зонова Т. В. На перекрестке Средиземноморья: «Итальянский сапог» перед вызовами XXI века / Т. В. Зонова: Москва: Весь мир, 2011. – 456 с.
- Вдовченко В. Італія в сучасній Європі: вироблення імунітету від «Європейської кризи» / В. Вдовченко // *Зовнішні справи*. – 2012. – № 5. – С. 16-19.
- Vdovchenko V. Out of crisis with another Europe: Italian case / V. Vdovchenko // *Зовнішні справи*. – 2012. – № 11. – С. 46-49.
- Treaty on European Union. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0013:0046:en:PDF>
- Europe 2020: a strategy for smart, sustainable and inclusive growth. Communication from the European Commission / Brussels. – 2010. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:2020:FIN:EN:PDF>
- Вінська О. Трансформація економічної моделі Ірландії / О. Вінська // Соціально-економічні реформи в контексті глобалізації та євроінтеграції: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 31 січня 2014 року) / Громадська організація «Львівська економічна фундація». У 3-х частинах. – Львів: ЛЕФ, 2014. – Ч. 1. – 112 с.
- Indexmundi statistic database. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.indexmundi.com
- Eurostat statistic database. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: epp.eurostat.ec.europa.eu
- Countries with the lowest average GDP growth 2003–2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gfmag.com/global-data/economic-data/countries-lowest-gdp-growth>
- Kennedy R. Economic factors in Italy / R. Kennedy [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ehow.com/list_7159654_economic-factors-italy.html
- OECD pensions at a glance 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.oecd.org/pensions/...pensions/OECD-PensionsAtAGlance2013.pdf
- Severgnini B. Italy: the nation that crashes its young / B. Severgnini. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nytimes.com/2013/10/31/opinion/severgnini-italians-on-the-run.html?_r=0
- Education expenditure; research and development expenditure in Italy in 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.tradingeconomics.com
- Global Competitiveness Report 2013–2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.weforum.org
- Ehlers F. Italy's lost generation: crisis forces young Italians to move abroad / F. Ehlers [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://isites.harvard.edu/fs/docs/icb.topic1300954.files/econ_1936_syllabus_082713.pdf
- Viotor R. H. K. Italy's economic half miracle / R.H.K. Viotor [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.strategy-business.com/article/17213?gko=2b421>
- World investment report 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2012_embargoed_en.pdf
- Doing Business 2014: understanding the regulations for small and middle-sized enterprises [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.doingbusiness.org/~media/GIAWB/Doing%20Business/Documents/Annual-reports/English/DB14-Full-Report.pdf>
- Yardley J. New Italian premier, in first speech, outlines early priorities for his tenure / J. Yardley, E. Povoledo [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nytimes.com/2014/02/25/world/europe/renzi-italy.html>